

21. Нова архітектура бюджетної системи України: ризики та можливості для економічного зростання : аналітична доповідь / О. О. Молдован, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко ; за ред. Я. А. Жаліло. — К. : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2010. — 72 с.

22. Смірнова Т. Напрями формування та використання доходів місцевих бюджетів / Т. Смірнова, П. Ільчук, О. Вівчар, П. Віблій // Схід. — 2010. — № 2 (102). — С. 54–57.

23. Карапка О. Основні проблеми формування місцевих бюджетів та шлях їх вирішення [Електронний ресурс] / О. Карапка. — Режим доступу : [http://conftiapv.at.ua/publ/konf\\_6\\_7\\_traven\\_2010/36\\_osnovni\\_problemi\\_formuvannja\\_miscevikh\\_bjudzhetiv\\_ta\\_shljakhi\\_jikh\\_virishennja/1-1--0-40](http://conftiapv.at.ua/publ/konf_6_7_traven_2010/36_osnovni_problemi_formuvannja_miscevikh_bjudzhetiv_ta_shljakhi_jikh_virishennja/1-1--0-40).

24. Пітнік М. Місцеве самоврядування в Україні у 2010 році / М. Пітнік, В. Кравченко та ін. — К. : Асоціація міст України, 2011. — 62 с.

25. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України (зі змін та доповн. станом на 02.12.2010 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=280%2F97-%E2%F0>.

26. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 50–51. — Ст. 572.

27. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 13–14, 15–16. — Ст. 122.

28. Про Державний бюджет України на 2011 рік : Закон України зі змінами, внесеними згідно із Законами від 07.04.2011 р. № 3220-VI, № 3222-VI, від 21.04.2011 р. № 3291-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2857-17>.

29. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : Програма економічних реформ на 2010–2014 роки. — К. : Комітет з економічних реформ при Президенті України, 2010. — 87 с.

*Поступила в редакцію 20.06.2011 г.*

УДК 332.1:330.131.7

**Т. М. Гордієнко,**

*канд. екон. наук,  
доцент,*

*Луганський національний  
аграрний університет,*

**М. В. Мазнева,**

*канд. екон. наук,  
доцент,*

*Східноукраїнський національний університет  
ім. Даля, м. Луганськ*

### ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

Для забезпечення економічної безпеки регіону важливе значення має своєчасне виявлення, а в більш сприятливих умовах попередження загроз, які призводять до порушення соціально-економічної рівноваги.

Для контролю рівня економічної безпеки регіону необхідна система індикаторів або показників. Такі показники в кількісному виразі визначають

порогові значення функціонування економічної системи регіону та сигналізують про наближення до безпечного зниження здатності системи до динамічного розвитку; дестабілізації соціально-економічного стану суспільства та ін.

У системі показників розкривається сутність економічної безпеки регіону, але вирішальне значення мають їхні граничні значення.

© Т. М. Гордієнко, М. В. Мазнева, 2011

Критерієм для створення комплексу показників економічної безпеки регіону є деструктивний вплив окремих загроз на соціально-економічну рівновагу території.

Треба відзначити нестабільний характер системи показників оцінки рівня економічної безпеки регіону в умовах ринкової економіки. Різні загрози економічній безпеці регіону в різні періоди часу можуть бути більш, або менш важливими для економіки регіону. Окремо виділяють загрози у стані зароджування з метою своєчасного попередження негативних змін соціально-економічного стану регіону.

Адекватна оцінка рівня економічної безпеки сприятиме не тільки забезпеченню дієвості організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки регіону, а і сприятиме розвитку економіки регіону.

Проблема визначення системи показників економічної безпеки регіону актуальна і має практичне значення, але недостатньо представлена у вітчизняній науці. Значний внесок у розробку питань формування системи показників економічної безпеки регіону внесли такі провідні вчені економісти, як О. Аношкіна, О. Барановський, В. Богачев, В. Богомолів, З. Варналія, В. Воронкова, В. Гончаров, І. Заблудська, Б. Заблоцький, В. Захарченко, Г. Козаченко, О. Кузнецова, С. Ликшин, Є. Олейников, В. Орешин, В. Похилук, А. Свінарченко, В. Сенчагова, В. Ткаченко, Г. Фетісов та ін.

*Метою статті є формування характеристики показників економічної безпеки регіону та визначення ефективної системи показників у сучасних умовах господарювання.*

Для аналізу економічної безпеки регіону необхідна система кількісних показників, що дозволить моделювати соціально-економічні процеси шляхом перенесення розмитих понять і визначень на строгий язык формальної логіки.

Системою показників рівня економічної безпеки виступає сукупність індикаторів (критеріїв, характеристик), яка будується відповідно цілям розвитку регіону. Репрезентативні показники економічної безпеки дозволяють оцінити захищеність від загроз і кризових ситуацій економіки регіону, своєчасно оцінити стан економіки регіону та задіяти відповідний організаційно-економічний механізм.

Кризові ситуації в економіці регіону викликані деструктивним впливом одного або ряду чинників, кожний з яких може досягати критичної величини.

Доцільними є вимоги до системи показників від авторів [1, с. 113]:

система формується з показників, які є кількісним виразом зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці регіону;

склад системи показників повинен відображати специфіку регіону і може змінюватися з плином часу, що пояснюється динамікою змін якісного складу загроз економічній безпеці: зникнення одних, зміною інтенсивності інших, виникнення нових;

система обов'язково повинна містити загальнодержавні показники економічної безпеки, які можуть бути розраховані як на рівні конкретного регіону, так і для економіки держави в цілому;

порівнянність показників.

За рішенням Верховної Ради України діє наступний перелік критеріїв економічної безпеки України [2]:

«здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення;

залежність економіки від імпорту найважливіших видів продукції і продовольства, виробництво яких на необхідному рівні може бути організоване у країні;

рівень зовнішнього і внутрішнього боргу і можливості його погашення;

забезпеченість економіки стратегічними ресурсами і ефективність державного контролю за їх використанням;

рівні майнової диференціації населення і безробіття, максимально допустимі з позиції соціально-економічної стабільності суспільства;

доступність для населення освіти, культури, медичного і соціального обслуговування, пасажирського транспорту і масових видів зв'язку, а також житла і комунальних послуг;

підтримка наукового потенціалу країни, збереження вітчизняних наукових шкіл і забезпечення ефективного функціонування особливо важливих об'єктів науки;

збереження єдиного економічного простору і міжрегіональних відносин, що забезпечують дотримання загальнодержавних інтересів, що виключають розвиток сепаратистських тенденцій;

забезпечення необхідного рівня державного регулювання економічних процесів з метою формування умов для нормального функціонування ринкової економіки».

Особливе місце в системі показників економічної безпеки регіону займає об'єм валового внутрішнього продукту (ВВП) в поточних і порівняльних цінах на душу населення або темп зростання ВВП у відсотках до відповідного періоду попереднього року [3, с. 170].

Валовий регіональний продукт (ВРП), як головний показник розвитку регіональної економіки, визначається за виробничим методом як різниця між сумою випусків і сумою проміжного споживання продукції.

Також ВРП це — вартість регіонального продукту, створеного протягом певного періоду всіма залученими чинниками регіонального капіталу.

ВРП як узагальнюючий показник регіональної економіки та міра її розвитку і добробуту населення найбільш точно характеризує результат виробництва товарів і послуг у регіоні протягом року. ВРП адекватно відображає внесок регіону в національне економічне зростання.

Автор [4, с. 262–263] пропонує розраховувати показник регіонального продукту за формулою (1). Вартість випуску регіонального продукту містить вартість регіональних витрат, тобто вартість залучених основних чинників регіональної економіки. Випуск регіонального продукту  $B$  розглядають як функцію регіональних витрат  $B^*$

$$B = aF(B^*), \quad (1)$$

або функцію задіяного регіонального капіталу.

Аргументами функції, тобто витратами, є вартість праці зайнятих —  $T$ , вартість основного капіталу —  $K$ , вартість оборотного капіталу —  $O$ , рівень технологій на даний момент, або постійна величина продуктивної функції —  $a$ , а їхня взаємодія описується продуктивною функцією:

$$Oy = aF(TK), \quad (2)$$

де  $y$  — коефіцієнт оборотності оборотного капіталу. Практично продуктивна функція є перетвореним рівнянням функції витрат:

$$B = aF(O, y), \quad (3)$$

або 
$$B = aF(T, K). \quad (4)$$

На наш погляд методика розрахунку логічна, але її використанню може завадити відсутність достатньої кількості статистичної інформації на рівні регіону.

Для комплексного аналізу дії чинників дестабілізації соціально-економічного стану регіону, опираючись на досвід [1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17], нами пропонується система показників економічної безпеки регіону за такими напрямками:

*характеристика поточної економічної ситуації на території* (обсяги промислового та сільського виробництва; обсяг продажів, рівень продовольчої безпеки; обороту роздрібної торгівлі; вантажоперевезення автотранспортом; об'єм основних виробничих фондів (зокрема в промисловості); інвестиції в основний капітал у процентному відношенні до ВРП; прямі іноземні інвестиції в регіон; прямі інвестиції з регіону в економіку інших країн; стан тіньової економіки; конкурентоспроможність продукції; обсяг валової доданої вартості на 1 особу; загальна сума особових доходів населення);

*здатність економіки регіону до стійкого зростання* (темпи виробництва, динаміка окремих галузей, зокрема в машинобудуванні, електроенергетиці та експортних галузях; темпи зростання (зниження)

будівельно-монтажних робіт; сольдо експорту та імпорту; темпи виробництва товарів народного споживання; фонд споживання в динаміці; зміна частки стратегічно важливих галузей у структурі господарства регіону; відносний рівень виробництва продукції спеціалізації регіону);

*характеристика природно-ресурсного потенціалу регіону* (виробничий потенціал (ступінь зносу основних виробничих засобів та ін.); забезпеченість території основними природними і енергетичними ресурсами; стан і відтворення чинників виробництва (земля, капітал, праця); науково-технічний (чисельність осіб, які навчаються у ПТУ; чисельність осіб, які навчаються у ВНЗ); обсяг науково-технічних робіт, які виконані власними силами організацій; кількість наукових організацій; інвестиції в НДР та підготовку і перепідготовку кадрів); рівень та ефективність використання ресурсного потенціалу (трудових, капітальних, інвестиційних, знань і досвіду населення і підприємств та ін.); інноваційний потенціал території; географічне положення; природні умови; щільність населення; наявність міст з населенням (більше 1 млн, більше 500 тис., більше 100 тис.);

*умови та ефективність функціонування організаційно-економічного механізму регіону* (дефіцит консолідованого бюджету; залежність економіки регіону від імпорту важливіших видів продукції; здатність до розширеного відтворення; взаємовідносини регіону із країнами СНД та далекого зарубіжжя; ефективність територіальної організації виробництва та розселення населення; прогресивність галузевої та технологічної структури господарства регіону; сформованість регіонального ринку; збалансованість регіонального розвитку; технологічна характеристика продукції території; міжрегіональні транспортні потоки; ступінь інноваційності виробництва; інвестиційна привабливість регіону; рівень інфляції; стабільність національної валюти; результативність інституціональних перетворень);

*характеристика економічної активності* (іноземні інвестиції на душу населення; частка регіону в сумарних інвестиціях країни; рейтинг регіону за сприятливістю інвестиційного клімату і привабливістю для інвесторів; густота транспортних зв'язків; ступінь забезпеченості бюджету власними доходами, %; відношення запасів у промисловості й торгівлі до продажів; питома вага регіону у ВВП країни);

*характеристика стійкості фінансової системи регіону* (стан платіжного балансу регіону; прибутковий податок з громадян; податок на прибуток підприємств; акцизний збір з вітчизняних товарів; місцеві податки і збори; довгострокові кредити банків; відрахування і збір на автомобільні дороги; грошові кошти населення; відрахування до державного бюджету; видатки на соціальний захист та со-

ціальне забезпечення населення; дотації; видатки на соціально-культурну та наукову сфери; видатки на розвиток регіонального господарства; видатки на утримання органів місцевої влади; заборгованість з фінансових розрахунків між суб'єктами господарювання; суми заборгованості населенню з пенсій та іншої соціальної допомоги; різниця між кредиторською та дебіторською заборгованістю суб'єктів господарювання; загальна сума заборгованості з виплат заробітної плати (у т. ч. бюджетних установ); частка доходів місцевих бюджетів у загальнодержавних доходах; кількість неплатоспроможних підприємств);

*характеристика демографічної ситуації в регіоні* (вікова структура населення; темпи росту населення; відсоток міського населення; щільність населення; природний приріст населення; коефіцієнт дитячої смертності; міжрегіональна міграція населення);

*характеристика соціального чинника розвитку регіону* (темпи росту трудових ресурсів; число зайнятих; чисельність зайнятих у виробництві; чисельність населення з доходами нижче прожиткового мінімуму; загальна чисельність безробітних, у тому числі офіційно зареєстрованих; забезпеченість об'єктами соціальної інфраструктури; відтворення населення і трудових ресурсів; рівень соціальної напруженості, кризові явища з можливими негативними соціальними наслідками; кількість біженців та іммігрантів);

*рівень якості життя* (величина РВП на одного працівника; реальні грошові доходи на душу населення; особистий дохід, яким володіє особа; середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата; питома вага ЗП у новоствореній вартості; рівень і темпи диференціації доходів (відношення доходів 10 % найбільш забезпеченого населення до доходів 10 % найменше забезпеченого населення та співвідношення доходів 20 % найбільш та 20 % найменш забезпеченого населення,%); рівень концентрації доходів населення (коефіцієнт Джіні); рівень безробіття; співвідношення часових ставок у промисловості України, США та інших країн; особисті збереження; норма збереження (питома вага особистих збережень в особистому доході); відношення середньої заробітної платні (з урахуванням виплат соціального характеру) до вартості стандартної продовольчої корзини; рівень споживання продовольства; споживчі витрати на душу населення та темпи їхнього зростання; забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення; введення в дію жилих будинків; забезпечення населення житлом; рівень бідності (частка чисельності населення з доходами нижчий за величину прожиткового мінімуму); відношення середньої заробітної платні (з урахуванням виплат соціального характеру) до величини

прожиткового мінімуму; індекси споживчих цін; обсяги послуг реалізованих населенню; умови праці; очікувана тривалість життя при народженні, років; коефіцієнт природного приросту, %; стан навколишнього середовища; рівень фізичного здоров'я (рівень захворювання); ступінь щастя населення; смерті немовлят (число померлих до 1 року на 1000, які народились).

Одну з найважливіших ролей на всіх стадіях регіонального виробництва відіграє жива праця і центральне місце в аспекті економічної безпеки посідає людський капітал і ефективність його відтворення [1, с. 35]. Тому економічну безпеку регіону треба розглядати не як самоціль, а лише засіб забезпечення безпеки громадян і належного рівня якості їхнього життя.

Якість життя — це задоволення матеріальних і духовних потреб людини, які йому може надати, або не надати «середовище життя», тобто «якість життя — це міра взаємодії між середовищем та її використанням» [18].

У рамках Програми розвитку ООН для оцінки ступеня розвитку як країн, так і регіонів використовується індекс розвитку людини. Для розрахунку цього інтегрованого показника визначається очікувана тривалість життя при народженні, інтелектуальний потенціал (грамотність дорослого населення і середня тривалість освіти), розмір душевого доходу з урахуванням купівельної спроможності валюти і зниження граничної корисності доходу. Розраховується він як середньоарифметичне трьох індексів: індекс тривалості життя; індекс рівня освіти та індекс реального ВВП на душу населення.

Рівень забезпеченості населення регіону свідчить про різні потенційні можливості їхнього економічного розвитку.

За результатами дослідження [19, с. 76–82], основним показником, який в першу чергу визначає проблемні регіони у світовій практиці, є рівень безробіття.

У цілому всі показники характеризують масштаб економіки регіону, її результативність і відтворення населення. Вимірювання цих показників за пороговими значеннями та оцінка відхилень потребують подальшого вивчення та наукових експериментів і є задачею подальшого дослідження.

*Висновки.* Вибір показників оцінки є підготовчим етапом процесу забезпечення економічної безпеки регіону. Від якості та достовірності підготовчого етапу залежить не тільки точність результатів аналітичного етапу дослідження, але і правильність висновків, що складають фундамент програм практичних заходів із забезпечення достатнього рівня соціально-економічного становища регіону.

Показники не розкривають причин невідповідності регіону параметрам достатнього соціально-економічного розвитку, але за показниками економічної безпеки можна судити про ефективність організаційно-економічного механізму регіону. Кризовий рівень показників свідчить про необхідність оперативного втручання органів управління з метою зміни небезпечних ситуацій.

Межі економічного виживання конкретного суспільства визначити дуже складно. Є закордонний досвід, який не завжди відповідає українським умовам.

Ядром антикризової економічної політики може бути прийняття більш ефективних показників економічної безпеки з урахуванням специфіки сучасних економічних трансформацій.

### Література

1. Экономика региона: структура, состояние, перспективы : моногр. / И. В. Заблудская, О. В. Додонов, В. А. Горбунов и др. ; НАН Украины, Луганский филиал Института экономико-правовых исследований. — Луганск : Изд-во «Ноулидж», 2010. — 248 с.
2. Стратегія національної безпеки України на 2010–2015 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://cs.cirs.kiev.ua/en/component/content/article/98-2010-2015-.html?showall=1>.
3. Богомолов В. А. Экономическая безопасность : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления (060000) / В. А. Богомолов. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. — 303 с.
4. Заблоцький Б. Ф. Регіональна економіка : навч. посібник / Б. Ф. Заблоцький. — Львів : Новий світ 2000, 2008. — 546 с.
5. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні. Методологія оцінки / О. І. Барановський. — К. : КНТЕУ, 2004. — 759 с.
6. Ткаченко В. Г. Проблемы региональной безопасности в условиях постиндустриального периода в Украине / В. Г. Ткаченко // Економіка АПК. — 2008. — № 8. — С. 22–27.
7. Экономическая и продовольственная безопасность региона в условиях аграрной реформы : учеб. пособие / [В. И. Богачев, Д. Д. Чертков, Б. Д. Чертков, Е. В. Коваленко]. — Луганск : Элтон-2, 2009. — 114 с.
8. Олейников Е. А. Экономическая и национальная безопасность : учебник для вузов / Е. А. Олейников. — М. : Экзамен, 2004. — 768 с.
9. Фетисов Г. Г. Региональная экономика и управление : учебник / Г. Г. Фетисов, В. П. Орешин. — М. : ИНФРА-М, 2008. — 416 с.
10. Аношкина Е. Л. Регионотворение: институционально-экономические основы : моногр. / Е. Л. Аношкина. — М. : Академический проект ; Гаудеамус, 2006. — 304 с.
11. Регіонально-адміністративний менеджмент : навч. посібник / С. Л. Катаєв, В. О. Зуєва, А. Г. Беліченко та ін. ; під ред. В. Г. Воронкової. — К. : Видавничий дім «Професіонал», 2010. — 352 с.
12. Економічна безпека : навч. посібник / П. В. Мельник, Л. Л. Трангул, Е. М. Лібанова та ін. ; за ред. З. С. Варналія. — К. : Знання, 2009. — 647 с.
13. Лыкшин С. Развитие экономики России и ее реструктуризация как гарантия экономической безопасности / С. Лыкшин, А. Свиноаренко // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С. 119–123.
14. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия : сущность и механизм обеспечения : моногр. / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. — К. : Либра, 2003. — 572 с.
15. Экономическая безопасность России. Общий курс : учебник / под ред. В. К. Сенчагова. — 2-е изд. — М. : Дело, 2005. — 896 с.
16. Похилук В. В. Держава у транзитивній економіці: регулювання економіки, аналіз і стан економічної безпеки : моногр. / В. В. Похилук. — Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. — 403 с.
17. Экономика региона : моногр. / В. Н. Гончаров, В. И. Захарченко, Э. А. Кузнецов, и др. — Донецк : ООО «Альматео», 2006. — 196 с.
18. Энциклопедический социологический словарь. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://window.edu.ru/window/library/pdf2txt?p\\_id=16395&page=3](http://window.edu.ru/window/library/pdf2txt?p_id=16395&page=3).
19. Кузнецова О. В. Экономическое развитие регионов: теоретические и практические аспекты государственного регулирования. — Изд. 2-е, стереотипное / О. В. Кузнецова. — М. : Едиториал УРСС, 2004. — 304 с.

*Надійшла до редакції 17.06.2011 р.*